

ПОЛІТИКА РОЗВИТКУ АГРОБІЗНЕСУ В УКРАЇНІ В НАПРЯМІ ЗАХИСТУ ВНУТРІШНЬОГО ПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ

Визначено економічний зміст і значення організаційно-економічного механізму розвитку аграрного бізнесу на ринку продовольства. Виявлено функціональну взаємозалежність аграрного бізнесу структурних елементів у державному регулюванні. Розглянуто довгострокову стратегію щодо розвитку аграрного бізнесу.

Economic maintenance and value of organizationally-economic mechanism of development of agrarian business is certain at the market of food. Functional interdependence of agrarian business of structural elements is exposed in the state adjusting. Long-term strategy is considered in relation to development of agrarian business.

Розвиток аграрного бізнесу зумовлюється сукупністю чинників економічного, політичного, соціального, правового та міжнародного характеру, підґрунтям яких виступають стратегічні інтереси країни та її природно-кліматичні умови, географічне розташування, ментальність народу.

У наукових дослідженнях Б. Губського, Л. Мельника, І. Михасюка, О. Могильного, Г. Мостового, В. Радченка, П. Саблука, В. Ситника, О. Шпичака значна роль відводиться механізмам і формам державного регулювання агробізнесу.

Метою статті є визначити економічний зміст і значення організаційно-економічного механізму розвитку аграрного бізнесу на ринку продовольства; виявити функціональну взаємозалежність агробізнесу структурних елементів в державному регулюванні; розглянути довгострокову стратегію щодо розвитку аграрного бізнесу.

Основне завдання державного регулювання розвитку агробізнесу полягає в реалізації соціально-економічної політики держави у сфері виробництва, розподілу і реалізації продовольства в контексті забезпечення продовольчої безпеки країни та збереження екологічної рівноваги навколишнього середовища. Регіональне регулювання ефективного функціонування суб'єктів агробізнесу передбачає: оцінку інвестиційної привабливості регіонального АПК; розробку цільових регіональних програм розвитку агробізнесу з урахуванням природо-ресурсного потенціалу та інтересів території; місцеве фінансово-бюджетне, податкове і цінове регулювання; соціальний захист

малозабезпечених верств населення [2, с. 497]. Регулювання агробізнесу з боку суб'єктів ринкової інфраструктури має забезпечувати ринкові умови розвитку аграрного підприємництва, зокрема формування ринків засобів виробництва та широкого вибору фінансових інструментів для їхнього придбання, фінансово-кредитну підтримку та інформаційно-консультаційне забезпечення суб'єктів агробізнесу, страхування ризиків підприємницької діяльності. Саморозвиток і саморегулювання підприємницьких структур агробізнесу спрямовані на забезпечення їхньої прибуткової діяльності та самофінансування, через реалізацію таких заходів, як проведення маркетингових досліджень продовольчих ринків, оновлення асортименту продукції; складання бізнес-планів; налагодження вертикально-інтегрованих зв'язків між суб'єктами продовольчого ринку; оцінка ризиків підприємницької діяльності. Метою регулювання продовольчого ринку з боку споживачів та громадських організацій є захист прав споживачів і гарантування безпеки продуктів харчування для їх здоров'я і життя.

Особливості формування організаційно-економічного механізму розвитку агробізнесу в Україні значною мірою зумовлюються характером перехідного періоду: інфляцією, дефіцитом державного бюджету, відсутністю сприятливого ринкового середовища; браком інвестиційного та кредитного забезпечення; спадом виробництва; негативною демографічною ситуацією; низьким рівнем реальних доходів і недостатньою соціальною захищеністю населення [3, с. 133; 4, с. 125].

Разом з тим, АПК України характеризується і певними негативними рисами:

– упродовж усіх років реформування вітчизняного АПК відбувається стабільне падіння рівня його ресурсного забезпечення, погіршуються умови технічного оновлення і модернізації матеріально-технічної бази, насамперед сільськогосподарського виробництва. Йдеться про різке скорочення обсягів постачання останньому сучасних тракторів, зерно- та кормозбиральної техніки, екологічнобезпечних ґрунтообробних машин тощо. Відтак – не дотримуються технологічні вимоги, агротехнічні строки проведення тих чи інших видів польових робіт, знижується їхня якість і, відповідно, врожайність вирощуваних культур;

– значно відстає від сучасних вимог техніко-технологічне оснащення переробних підприємств, що зумовлює великі втрати сировини, стримує здійснення її глибокої переробки, розширення асортименту товарів;

– слабо розвинені сільськогосподарське й технологічне машинобудування, будівельна індустрія в сільській місцевості.

Ресурсний потенціал АПК України, який і до цього не був у повному розумінні сукупністю та органічною єдністю техніко-технологічно пов'язаних, екологічно зрівноважених й економічно збалансованих виробничих ресурсів, нині невинно втрачає свою відтворювальну

спроможність [6, с. 20]. В умовах кризи економічно неспроможними щодо відтворення й оновлення ресурсних потенціалів забезпечення нормального функціонування виявились практично всі форми господарювання на селі, за винятком дрібних приватних селянських господарств. Однак в останніх майже відсутні будь-які сучасні техніко-технологічні засоби виробництва.

Спільна дія негативних тенденцій у продовольчому виробництві складає загрозу так званого “системного відриву” України від технологій, яка надалі переросте у структурно-галузеву й інституційну несумісність і стане перешкодою на шляху інтеграції України до світогосподарської системи.

Уже сьогодні Україна відчуває зростаючий опір просуванню своїх товарів і послуг на зовнішні ринки і втрачає позиції в зовнішньоекономічній сфері.

За таких умов головним чинником вироблення ефективного механізму розвитку національного аграрного бізнесу, формування в ньому технологічно досконалого, екологічно безпечного та високопродуктивного виробничого потенціалу є, на наш погляд, радикальне вдосконалення взаємозв'язків між промисловістю, яка забезпечує аграрний сектор необхідними засобами й предметами праці та переробляє сільськогосподарську сировину (продукцію), і безпосередньо сільським господарством як специфічною галуззю економіки.

Як доводить світовий і вітчизняний досвід, аграрний бізнес як особливий вид діяльності розвивається у відповідному соціальному середовищі. Для ефективного механізму розвитку бізнесу, і зокрема аграрного, в суспільстві повинен сформуватися авторитет підприємницької діяльності. Водночас досягти успіху неможливо, якщо не буде спільних зусиль уряду і підприємств. Оптимальний розвиток агробізнесу досягається поєднанням ринкового механізму та державного регулювання.

У даний час в Україні відсутня довгострокова стратегія щодо розвитку аграрного бізнесу. Значним стримувальним чинником у розвитку агробізнесу є недосконалість нормативної бази. Невиправдано було б стверджувати, що законодавча база аграрних реформувальних відпрацьована достатньо і діє безвідмовно. В Україні донині немає закону з умовною назвою “Про аграрну реформу та стратегію розвитку агробізнесу в Україні”. Ним, крім проголошення реформи, визначалися б найважливіші, базові, вихідні засади її здійснення щодо мети, організації здійснення, економічних механізмів, соціального забезпечення тощо. Відсутність закону не може не впливати негативно на її протікання і соціально-економічні наслідки. Це повною мірою стосується і недосконалості Земельного кодексу України, який відстає від вимог сьогодення. Певна недосконалість нормативно-правової бази створює передумови для довільного трактування встановленого порядку здійснення аграрних перетворень на різних рівнях державної влади, у регіонах, районах,

безпосередньо на місцях. Замість того щоб такий порядок усіма сприймався, розумівся і виконувався однаково, він багато ким трактується по-своєму, в тому числі виходячи з власних інтересів. Саме цим у багатьох випадках зумовлені митарства селян щодо одержання землі для організації фермерського господарства, вилучення майнових і земельних паїв з кооперативної власності та багато інших подібних випадків. Протизаконні дії з цього приводу на місцях залишаються, як правило, безконтрольними і безкарними, що зумовлює їхній подальший прояв, переконує винних у їхній всесильності, ускладнює соціально-психологічну атмосферу на селі, розвиває у селян недовіру до влади і до реформи.

Практично відсутній моніторинг законодавчої бази щодо аграрних перетворень. Жодна владна структура не вивчає і не аналізує, як діють відповідні законодавчі та інші нормативно-правові акти, характер їхнього використання, результативність тощо. Унаслідок цього така база функціонує переважно сама по собі, у тому числі не як регулятор аграрної реформи, а як обмежено діючий додаток до нього.

У правовому аспекті прорахунки і помилки проведення аграрних реформувальних заходів зумовлені тим, що вони регулюються не законами, як це мало б бути, а недосконалими підзаконними актами, дотримання яких на практиці не завжди контролюється належним чином. Вони, внаслідок неповноти регулювання, невідповідності складності і важливості різноманітних відносин у сфері підприємництва, не можуть належним чином регламентувати їх. Хоча в окремих ситуаціях слід визнати доцільність прийняття таких підзаконних актів для невідкладного переборення прогалин у праві, однак у цілому лише закони здатні заповнити відсутнє правове регулювання.

З цієї точки зору одним із найважливіших завдань забезпечення верховенства закону є забезпечення відносної стабільності законодавства, що регулює підприємницьку діяльність (хоча стабільність повною мірою важко забезпечити, зважаючи на економічну ситуацію, що постійно змінюється, і умови здійснення підприємницької діяльності). Однак зазвичай не виправдано часта зміна законодавчих актів зумовлена їх невисоким рівнем, неправильним співвідношенням законів і підзаконних актів, відсутністю гнучкості й належного регулятивного потенціалу. Якісність правового регулювання позначається на ефективності підприємницької діяльності.

Постійною проблемою стають недоліки в державній системі оподаткування аграрних підприємств. Основний недолік і прорахунок полягає в ігноруванні специфіки продовольчого виробництва. Податкова система в усьому світі побудована так, що через неї передбачається створення умов для товаровиробника, за яких він був би зацікавлений у збільшенні доходів. У нашій країні вона спрямована в протилежному напрямі. Треба розуміти, що вихід із кризового стану АПК полягає,

головним чином, через зацікавленість, інтерес.

Розвиток аграрного бізнесу не можна забезпечити за рахунок лише закликів, гасел чи навіть досконалої законодавчої бази. Фундаментальна ідея ринкової економіки – це ідея вільної конкуренції [1, с. 52]. Саме завдяки конкуренції ціни повною мірою виконують як стимулюючу, так і селективну функції. Для цього вони повинні формуватися лише під впливом попиту і пропозиції, що у свою чергу потребує не будь-якої, а певної технології обмінних процесів. Ринкова інфраструктура об'єднує сферу виробництва, обігу та споживання продукції сільського господарства в єдиний ланцюжок, забезпечуючи прискорення обороту матеріальних, фінансових і інформаційних потоків в агропродовольчій системі, що сприяє підвищенню ефективності суспільного розвитку.

Особливо важливим чинником формування цивілізованої системи господарювання є розвиток аграрного біржового ринку, який є індикатором цін у будь-якій економічно розвинутій країні. Виробництво сільськогосподарської продукції характеризується різкою нестабільністю, що значно утруднює процес оцінки обсягів майбутнього врожаю та умов його реалізації, зумовлює стрибкоподібний характер ціноутворення. У цій ситуації саме біржа з властивою їй системою торгівлі дає змогу сформувати ефективний механізм установалення цін та забезпечити страхування можливих ризиків несприятливих змін кон'юнктури.

Важливе місце на аграрному ринку посідає інформаційно-консультативна інфраструктура, до основних функцій якої входить надання консультацій товаровиробникам, підготовка спеціалістів, вивчення динаміки ринкової інфраструктури, прогнозування та моделювання наслідків тих чи інших рішень, розробка економічної поведінки підприємств на ринку.

Однією з головних умов належного функціонування аграрного бізнесу є наявність і розвиток зовнішньоекономічної інфраструктури. Вихід вітчизняних товаровиробників продовольства на зовнішні ринки спричинив низку невирішених проблем. Крім того, вихід України із сільськогосподарською продукцією на світовий ринок пов'язаний з великими труднощами, оскільки останній є перенасиченим. У більшості розвинутих країн встановлюються квоти й обмеження на виробництво і ввезення такої продукції. Тому, щоб продати продукцію АПК України на світовому ринку, треба забезпечити її самоокупність, виконати значні маркетингові дослідження, знайти вільні сегменти.

Отже, інфраструктура ринків сільськогосподарської продукції і продовольства в цілому та її елементи торговельного, виробничого, фінансово-кредитного призначення потребують клопіткої роботи для розвитку й удосконалення. Без цього не можна розраховувати на нормальне функціонування власне ринку, тобто на відлагодженість і стабільність процесу купівлі-продажу товарів в обсягах і асортименті, які б задовольняли потреби суспільства.

Важливою проблемою формування ринкового середовища для

розвитку аграрного бізнесу є проблема підготовки кадрів, здатних мислити сучасними економічними категоріями.

Сучасна структура підприємництва пов'язана з менеджментом, тобто процесом прийняття рішень, спрямованих на оптимальне поєднання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів фірми. Йдеться не про одноразові дії, а про систематичну серію рішень, здійснюваних з метою досягнення найкращого з можливих варіантів.

Управління підприємством у системі агробізнесу вимагає в першу чергу вміння і здатності приймати обґрунтовані рішення й готовності йти на ризик. Останнє визначається західними підприємцями-аграріями як уміння використовувати доступні ресурси і всі безплатні чинники в досягненні доходності і конкурентоспроможності. Необхідною умовою розвитку аграрних підприємств і нарощування продовольчих ресурсів є наявність попиту на продукцію продовольчого підкомплексу. В умовах конкурентного ринку саме попит – головна рушійна сила виробництва, оскільки його розмір визначає можливість продажу. Тобто в ринковій економіці обсяги споживання зумовлюють виробництво, а не навпаки.

Однією з невідкладних умов подальшого розвитку агробізнесу в Україні є цілеспрямована політика захисту внутрішнього продовольчого ринку. Рівень розвитку міжнародного агробізнесу поки що не гарантує внутрішньої продовольчої безпеки, не відображає експортних можливостей АПК країни. В Україні останнім часом активізували свою діяльність транснаціональні корпорації агробізнесу, які не стимулюють, а, навпаки, стримують реформування АПК, що зумовлює руйнування продуктивного потенціалу вітчизняного агробізнесу, втрату господарськими структурами конкурентоспроможності [5, с. 9]. Продукція вітчизняних товаровиробників є дорожчою за іноземну, а тому й неконкурентоспроможною. Зовнішньоекономічну діяльність в агробізнесі треба спрямовувати не на імпорт будь-яких продуктів, а на створення національних виробництв за рахунок спільного інвестування на території України, з випуском конкурентоспроможної продукції, що відповідає міжнародним вимогам якості і може йти на експорт.

Таким чином, на сучасному етапі функціонування вітчизняного агробізнесу головними завданнями організаційно-економічного механізму його розвитку є: забезпечення економічно зрівноваженого і екологічно збалансованого використання ресурсного потенціалу АПК; налагодження раціональних взаємозв'язків між промисловістю, яка забезпечує аграрний сектор необхідними засобами і предметами праці та переробляє сільськогосподарську сировину, і безпосередньо сільським господарством як специфічною галуззю економіки, та широкий розвиток інтеграційних процесів; розвиток мережі інститутів ринкової інфраструктури, удосконалення інформаційно-консультаційного забезпечення суб'єктів агробізнесу; підвищення попиту на продукцію АПК як головної рушійної

сили виробництва, оскільки саме його розмір визначає можливості продажу.

Отже, належне виконання наведених завдань організаційно-економічного механізму розвитку агробізнесу в Україні необхідно в першу чергу пов'язувати з розробкою державної стратегії його розвитку, чітким розмежуванням функцій держави і ринкового саморегулювання, переходом до ринкових методів аграрної та продовольчої політики.

Література:

1. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку : інформ.-аналіт. зб. / за ред. П. Т. Саблука [та ін.]. – К. : ІАЕ УААН, 2003. – Вип. 6. – 764 с.
2. Бугіль С. Я. Організаційні особливості агропромислової інтеграції / С. Я. Бугіль // Вісник Львів. держ. аграр. ун-ту : Економіка АПК. – 2004. – № 9. – С. 496–500.
3. Гриненко С. П. Логістичний напрям розвитку інтегрованих формувань в агробізнесі / С. П. Гриненко // Економіка АПК. – 2007. – № 9. – С. 132–136.
4. Губенко В. І. Реалізація експортного потенціалу АПК України в умовах глобалізації світової економіки / В. І. Губенко // Економіка АПК. – 2005. – № 10. – С. 124–129.
5. Кристальний О. В. Формування системи державної підтримки розвитку агропромислового виробництва в Україні // Економіка АПК. – 2005. – № 7. – С. 8–14.
6. Ситник В. П. Формування і реалізація державної політики розвитку матеріально-технічної бази АПК в Україні / В. П. Ситник // Економіка АПК. – 2006. – № 2. – С. 19–29.

Надійшла до редколегії 04.09.2008 р.